

Eesti kirjanikud ja meie liit – 100 aastat ja rohkemgi

8. oktoobrit 1922 peetakse Eesti Kirjanikkude Liidu asutamise daatumiks. Friedebert Tuglasest ei saa eesti kirjanduselu institutsionaliseerumise juures kuidagi mööda, seetõttu lugegem tema „Eluloolisest märkmetest” selle päeva sissekannet: „Kolmas kirjanike kongress Tallinna raekoja saalis. Koos 26 kirjanikku ja arvustajat. Kongressi avasin mina, juhatas Metsanurk. Andsin aru keskkomitee tegevusest. Otsustati senise keskkomitee volitused lõpetada, EKL kirjanike keskkomitee tunnistada ja temale keskkomitee volitused ning varandused üle anda. Tegin ettepaneku EKL-u ajakirja asutamiseks ja, teiseks, kirjandusnädalate korraldamiseks.”¹ Samal päeval toimus raekojas liidu 16 hääleõigusliku liikmega üldkoosolek ja juhatuse valimine, seejärel juhatuse koosolek. Tuglase märkus „Olin sedapuhku EKL-u esimeheks 8. X 1922 – 7. III 1923” sealsamas tõendab, et trükiversiooni aluseks võetud päevamärkmeid on Tuglas hiljem ja vahest korduvalt redigeerinud ja täiendanud. Nagu talle omane oli.

Muidugi olid nii kirjandus kui ka kirjanduselu Eestis olemas ammu enne liitu ja Tuglast. Liidu asutamisele eelnesid kirjanike kongressid, kirjanike organiseerumisest kõnelevad Noor-Eesti, Siuru ja Tarapita – kõik kolm Tuglase aktiivsel osalemisel. Ent need olid rohkem vaimu- ja hinge-

sugulaste ühendused, mis sageli vastandusid või polemiseerisid teiste ja enamasti vanemameelsete sulepruukijatega. Kirjanduselu koos kriitikaga laiemas plaanis oli virgutanud 1906. aastal ilmumist alustanud ajakiri Eesti Kirjandus, mis peatselt muutus 1907. aastal asutatud Eesti Kirjanduse Seltsi häälekandjaks, mille esimestes numbrites vaadatakse uuriva pilguga tagasi saja-aastasele eestikeelsele kirjasõnale. XIX sajandile mõeldes kerkivadki meelde Väike-Maarja parnass, aga ka mitmed seltsid, eesotsas Õpetatud Eesti Seltsiga, veelgi varasemasse aega osutavad baltisakslaste ja estofiilide tegemised. Esimese eesti kirjandusloo kirjutamise kavatsust on täheldatud Valmieras sündinud baltisakslase ja estofiili Johann Heinrich Rosenpläneri (1782–1846) tegevuses, kes koostas selle tarbeks eestikeelse kirjasõna kommenteeritud ülevaate „Bibliotheca esthonica”.

Nagu Eesti riik ei sündinud rahva eneseteadvuse kasvuta ja ette valmistamata pinnasel tühjal kohal, nii oli aeg küps ka kirjanike professionaalse ühenduse sünniks alles iseseisvuse saavutamise järel. Aga tolleks ajaks oli piisavalt eneseteadlikke kirjanikke, kes ajakirjanduse toel ja selles ametis olles püüdsid kirjatööga hakkama saada – eeskätt Juhan Liiv ja Eduard Vilde. Kui Liivi vaesus on üldtuntud, siis Vilde puhul paistab silma see, kuidas tal ajakirjanduse ja kirjatööde toel õnnestus toime tulla nii Saksamaal kui ka Taanis elades. Samuti elas Tuglas pagulasaastail suuresti kodumaal trükitud teoste honoraridest, ent sama oluline oli vanemate toetus. Polnud veel reisikulusid lakke lõovat üleilmset turismitööstust ja maapagu ei tähendanud raudset eesriiet, nagu pärast teist ilmasõda.

Eesti Kirjanikkude Liidu ajaloost sõdadevahelisel perioodil saab üksikasja-

¹ F. Tuglas, Eluloolisi märkmeid I. 1906–1944. (Litteraria. Eesti kirjandusloo allikmaterjale 11.) Tartu: Virgela, 1996, lk 50.

likumalt lugeda Katrin Raidi raamatust „Loomise lugu. Eesti aeg. Eesti Kirjanikkude Liit 1922–1940” (2002). Kui ENSV Rahvakomissaride Nõukogu kuulutas Eesti Kirjanikkude Liidu likvideerituks alates 19. oktoobrist 1940, oli sellel 53 liiget. Edasi läks nii, nagu kogu rahvaga ja kõigil elualadel. Eesti Nõukogude Kirjanike Liit asutati Moskvas 8.–9. oktoobril 1943 ja see pidi olema NSV Liidu Kirjanike Liidu osa ning täitma kõiki parteilisi suuniseid. Pagulusse pääsenud literaadid asutasid Välismaise Eesti Kirjanike Liidu 6. detsembril 1945 Stockholmis. Selle loo on kirja pannud Valev Uibopuu 1991. aastal – tolleks ajaks ainsa elus olnud asutajaliikmena ja sellest kohustatuna. Varem ajakirjas Tulimuld avaldatud artiklisari koos järje ja liikmete nimekirjaga ilmus raamatuna 2012. aastal. Ma ei ole esimene, kes märgib, et mõlema liidu liikmete hulgas oli neid, kes vähemalt mõne aja jooksul põrnitsesid teineteist üle püssikirbu – olgu otseses või kaudses tähenduses.

On huvitav võrrelda mõlema ajas paralleelselt tegutsenud liidu liikmeskonda, kui võtta kõrvale ka liidu juubeliks värskelt ilmunud raamat, Sirje Oleski „Aegade lugu. Kirjanike liit Eesti NSV-s” (2022). Kui ma õigesti loendasin, siis on 1958. aastast ametlikult ENSV Kirjanike Liidu nime kandnud ühendusse aastail 1943–1991 kuulunud 306 liiget, 1991. aasta seisuga oli liidul ligemale 230 liiget. Nende hulgas on aga Teise maailmasõja käigus ja hiljem siia sattunud, ainult vene keeles kirjutanud ja ammu unustatud literaate, kelle Eestist või üldse siitilmast lahkumise daatumitki on olnud raske, kui mitte võimatu välja selgitada. Ent nad kõik on vähemalt liikmeks astumise hetkel elanud Eestis. Välismaisel Eesti Kirjanike Liidul (VEKL) on kogu tegevuse vältel olnud 41 (või 43?)²

² Protokollides on kaheldavad Jüri Kurmani ja Ilmar Mikiveri liitu astumise aja andmed, ehkki liikmetena neid on käsitatud.

liiget, nad kõik on kirjutanud eelkõige või ainult eesti keeles, kuid neid on elanud peale juhatuse püsivaks asukohaks olnud Rootsi veel USA-s, Kanadas, Inglismaal, Saksamaal, Soomes, Prantsusmaal, Aust-raalias, Hispaanias ja Brasiilias. Näiteks polnud VEKL-i liige oma teosed rootsi keeles kirjutanud Käbi Laretei. Olgu veel mainitud, et ka Ilmar Laaban ei ole kunagi kuulunud VEKL-i, küll aga kutsuti ta 1989. aastal kodumaise ehk siis tollal veel ENSV Kirjanike Liidu auliikmeks, kuigi see staatus või au tähendus ei ole sugugi selge – vähemalt minu jaoks. Aga Laabanil polnud auliikme staatuse vastu midagi, nagu ka samamoodi auliikmeks kutsutud Bernard Kangrol, kes erinevalt Laabanist kunagi kodumaad ei külastanud. Mõlema liidu liikmeid lähendanud esimene ametlikum kohtumine toimus 1989. aasta mais neutraalsel pinnal Helsingis sealse Tuglase Seltsi korraldusel. Pärast VEKL-i esimehe Kalju Lepiku surma 1999. aastal Tallinnas valiti liidu esimeheks Enn Nõu, kelle ettepanekul inkorporeeriti kogu liit 2000. aastal Eesti Kirjanike Liidu koosseisu, milles võiks ühtlasi näha nõukogude võimu poolt katkestatud kirjanike kutseühingu järjepidevuse taastamist ja mõlemapoolset tunnustamist.

On veel üks allikas, mis pakub lihtsa võimaluse kaheks löödud kirjanduse võrdlemiseks. See on Bernard Kangro „Eesti kirjandus siin- ja sealpool piiri. Bibliograafiline ülevaade eesti algupärase kirjanduse esmatrükkidest 1945–1964” (1965). (Ei saa jätta mainimata, et suhteliselt usaldusväärse suulise pärimuse kohaselt koostas bibliograafiad või oli vähemalt suureks abiks Kangro abikaasa Maria, kes aga keelanud seda avalikustamast.) Sõjajärgsed aastad olid majanduslikus mõttes mõlemal pool mõistagi karmid ja trükivõimalused kesised. 1945. aastal ilmunud eesti uudiskirjandust loetleb Kangro paguluses kaheksa ja kodumaal

13 tiitlit, ent lehekülgede arvult vastavalt 1715 ja 1148 – kodumaal ilmus rohkem luulekogusid ja näidendeid. 1948. aastal on nimetuste arv tasavägine, aga pagulas-kirjandust ülekaalukalt 2661 lehekülge kodumaise 1598 lehekülje vastu. Ent hoo-pis kesiseks kisub olukord kodumaal 1950. aastate alguses. Näiteks 1951. aastal ilmus paguluses 22 (5470 lk) ja kodumaal seitse (1592 lk) uudisteost, 1952. aastal paguluses 18 (4560 lk) ja kodumaal ainult kolm (296 lk). Kui Kangro andmeis ongi info-sulust tingitud väikseid ebatäpsusi, siis üldisi proportsioone need ei muuda. On selge, et neil aastail kandis eesti kirjanduse järjepidevust pagulaskirjandus, ent kodu-maine liit toimis pealesurutud nõukogude rahvaste sõpruse vaimus, samal ajal kui liit paguluses ajas puhtalt eesti asja, suheldes küll mõningal määral Rootsi Kirjanike Liidu ja ka soomlastega. Kodumaine eesti kirjandus hakkas arviliselt ja kvaliteedilt tooni andma 1950. aastate lõpus üksikute nimedega, aga peamiselt ikkagi alles 1960. aastate alguses.

2022. aasta 19. septembri seisuga on Eesti Kirjanike Liidul 336 liiget. Liikmes-kond on avardunud: on kriitikuid, tõlki-jaid, akadeemilisi kirjandusteadlasi, toi-metajaid, kes enesestmõistetavalt ei pea end kirjanikeks. Ja on vene keeles kirjuta-vaid Eestis elavaid häid ja tunnustatud kir-janikke ning väljaspool Eestit elavaid eesti kirjanduse tõlkijaid, kelle töö kasvatab eesti kirjanduse rahvusvahelist tuntust. Nii et rahvustunnuse ja eesti emakeele väikse algustähe asemel on siin paslik kasutada suurt tähte Eesti tähenduses. Samas pais-tab meedias tihtilugu silma, kuidas igaüks, kellel väheke ambitsiooni, mõni jutuke või omakirjastuslik luulevihk ilmunud, võib end kirjanikuks kuulutada. Kirjanik ole-mine tuleb välja teenida ja teinekord ei aita isegi liitu vastuvõtmine.

Näppasin palgeraamatust Peeter Sau-teri loal ühe tema 3. septembril poetatud

repliigi: „loomingut tehakse mu meelest sentide eest ja pooleldi põlve otsas, samas saabub sinna lademetes rohkem tekste kui muiste. eestlased pole vaid kultuurihullud, aga grafomaania on rahvushaigus, jumal tänatud, ehk tagab see kunagi meie kest-mise.” Sauter peab silmas eelkõige ajakirja Looming, kuid tabab mu meelest midagi tänapäeva eesti kirjanduse olukorraks ole-muslikku. Vahest öeldi vanasti dialektilise materialismi vaimus selle kohta kvanti-teedi kasvamine kvaliteediks. Kuid sellel grafomaania vohamise väljal võrsuvad ka eestikeelse või üldse Eestis tehtava kirjan-duse uued, tulevased ja parimad tegijad. Ent lubatagu siinkohal jääda oma eesti emakeele keskseks. Eesti Kirjanike Liidu liikmete ja eestseisuse kohus on võtta need võimekad tegijad ning kirjandusliku sõna kaudu eesti keele uuendajad ja taasloojad endi hulka ja seista nende eest. Sest miski ei väära mu arusaama, et just emakeelne kirjandus on rahvuskultuuri olulisim alus, millel põhineb kõik muu: alates kaunitest kunstidest kuni nende kriitilise mõtesta-miseni, teadustest nende saavutuste popu-lariseerimiseni, omariiklusest selle jurii-dilise põhjendamiseni – kogu meie eksis-tentsi üle arutlemine.

Kuulun Eesti Kirjanike Liitu alates 1996. aastast. Sel rohkem kui veerand sajandi jooksul on olnud esimehed Mati Sirkel, Jan Kaus, Karl-Martin Sinijärv ja Tiit Aleksejev – igaüks neist isemoodi on andnud olulise panuse liidu, eesti kir-janduse ja kirjanike käekäiku. Selle aja jooksul on omandatud Käsmu kirjanike maja, avardunud nii institutsionaalsed kui ka isiklikud suhted eelkõige Euroopa, aga samuti muu maailma suunas, eesti kirjandust tõlgitakse rohkem kui kunagi varem, loodud on Eesti Kirjanduse Teabe-keskus, pandud alus just tänava skandaal-selt kiratsenud laenuhüvitisele, tehtud üldse tohutut tööd kirjanduse populari-seerimiseks nii kodu- kui ka välismaal,

korraldatud regulaarseid kirjandusüritusi, osaletud messidel ja festivalidel. Seejuures ilma püsiva tegevustoetuseta ja sõltudes peamiselt projektirahadest. Meenutagem siinkohal, et nõukogude ajal täitis osaliselt neid rolle, mida EKL praegu, selleks otstarbeks ellu kutsunud Kirjanduse Propaganda Büroo. EKL-i viimaseks oluliseks saavutuseks on kirjanikupalk. Aga seegi idee ulatub juba liidueelsesse aega. Kirjanikupalgast hakati rääkima 1919. aastal, niisiis Tuglase kõige aktiivsemal tegevusperioodil. Idee teostumiseni kulus ligi sajand. Protestin otsustavalt, kui mõnikord veidi põlgliku alatooniga kasutatakse väljendit „riigipalgaline kirjanik” vms. Jah, raha tuleb riigilt ja selle andmine on riigi kohus, tänuvõlg ja lootus, aga selle jaga-

mise filtri moodustab riigivõimust sõltumatu ja üksnes taotlejate loomingulist võimekust hindav komisjon.

Kirjanikel on rohkesti põhjust oma liidule tänulik olla. Liit väärib kingitust, kuid mida kirjanikul ongi kinkida? Karl Ristikivi on meenutanud August Gailiti sõnu nende viimsel kohtumisel: „[K]irjutage rohkem ja paremaid raamatuid.”³ Iga hea raamat, iga kirjapandud hea sõna on kirjaniku tegu, mis on ühtlasi kingitus nii liidule kui ka lugejale.

JANIKA KRONBERG

³ K. Ristikivi, August Gailitit mälestades. – K. Ristikivi, Viimne vabadus. (Eesti mõttelugu 7.) Koost J. Kronberg. Tartu: Ilmamaa, 1996, lk 195.